

УДК 821.161.2–1.09”19”О.Зуєвський:1

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВІЗІЇ ЕПОХИ В ПОВОЄННІЙ ТВОРЧОСТІ ОЛЕГА ЗУЄВСЬКОГО

Ігор Васишин

*Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. С. Бандери, 12, Львів 79013, Україна*

Розглянуто повоєнну лірику Олега Зуєвського, висвітлено тематику й проблематику поетичних творів першої збірки «Золоті ворота», виділено провідні мотиви у творчості поета воєнного і повоєнного періодів.

Ключові слова: символізм, екзистенційні мотиви, трагізм епохи, мотив дороги, «свобода вибору», лірико-філософська рефлексія.

В українській літературі Олег Зуєвський відомий як видатний поет, перекладач, творчий доробок якого становить багато поетичних збірок, численні переклади віршів таких поетів, як В. Шекспір, Р.-М. Рільке, Е. Дікінсон, Г. Аполлінер, С. Малларме, А. Рембо. Аналізуючи художньо-стильові аспекти поезії О. Зуєвського, дослідники виділяють, зазвичай, символізм (В. Державин, І. Костецький), неосимволізм (Б. Бойчук, Б. Рубчак), у пізнього О. Зуєвського – елементи сюрреалізму (Ю. Шерех, І. Фізер, С. Павличко).

Після війни поет, як і багато його сучасників, котрі працювали в царині літератури, опинився в таборах ДіПі, де активно продовжував свою літературну діяльність в еміграційній періодиці: «Наше життя», «Світання», «Арка». Поезії воєнного та повоєнного періодів увійшли до виданої 1947 року в Мюнхені збірки «Золоті ворота», яка відразу стала помітним явищем еміграційного літературного процесу, отримавши численні відгуки від письменників, провідних критиків та літературознавців – Ю. Шереха, В. Державина, І. Костецького, С. Гординського. «Однією з найбільш значущих літературних подій другої еміграції, – писав Володимир Державин, – є книга лірики маловідомого досі поета-символіста Олега Зуєвського “Золоті ворота”. Його засадчо вільний всяких фольклорних і фольклорно-тичинівських ремінісценцій, глибоко європейський, – а тим самим і органічно український – неосимволізм, вражає своєю безкомпромісовою своєрідністю і хвилює, мов та віртуозно накреслена ним самим “згадка” про речі реальніші за емпіричне життя» [1, с. 140].

Різностильову гаму української поезії повоєнного періоду (Є. Маланюк, О. Стефанович, В. Барка, Ю. Клен, Т. Осьмачка, В. Лесич) часто поєднує спільна тематика, зокрема екзистенційно-філософське осмислення проблеми епохи й людини, де світ людини, її внутрішнє «я» (екзистенція) набуває широкого спектру лірико-філософського висвітлення. Символізм ранніх поезій О. Зуєвського

безумовно поєднується з екзистенціальною традицією, у якій сконцентрованість на індивідуальності, проблемах пошуку власної автентичності, екзистенційних мотивах смутку, зневіри, тривоги, самотності, смерті, внутрішньопсихологічних аспектах людського існування визначає поетичне буття автора. Уже в першому вірші «Арабески» через образ-символ «золотих воріт» (духовного ідеалу) окреслюється лейтмотив поезій збірки – мотив дороги. Як зазначає В. Яременко, «значеннева (семантична) наповненість образів “далі”, “золотих воріт”, “дороги”, “ранку” підкреслюється їхньою наскрізністю у збірці» [5, с. 71]. Архетип дороги в лірико-філософській поезії символізує, з одного боку, пошук життєвого шляху людини, пізнання нею не лише навколишнього світу, а й себе, своєї автентичності, осмислення й переосмислення сенсу власного буття, його повноти й повноцінності. З іншого боку, дорога – це також постійна зміна життєвих обставин, виникнення екзистенційних ситуацій, пов’язаних зі складністю, мінливістю, швидкоплинністю й кінцевістю життя, що спричинює постійну зміну внутрішньопсихологічного стану особистості. З екзистенціалістського погляду, дорога символізує внутрішній духовний розвиток людини через пізнання себе й світу, тому що повноцінно реалізувати себе особистість може лише на шляху до майбутнього. На думку Ж.-П. Сартра, особливість людини розкривається в неповторності, унікальності людської особи, що знаходить своє безпосереднє втілення саме в цілях, задумах, проектах, спрямованих і «націлених» у майбутнє.

Дорога в поетичному світобаченні і світосприйнятті О. Зуєвського – це пошук себе і світу, світу власної екзистенції, непізнаного, ірраціонального, який визначає внутрішнє буття людини і є центром її світовідчуття і світорозуміння. Це й «дорога в даль», у майбутнє, сповнена внутрішньої екзистенційної тривоги, з її неспокоєм, сумнівами і передчуттями («Арабески»); духовний шлях до Бога, до храму, «де над усім – веління божества...», («Я вхожу в храм...»), омріяна дорога до «оаз» щастя й добра крізь «глухі звороти» долі («Я вертаюсь до тих воріт...»); дорога віри й надії, що веде до «світлої далі» («На вході цвіт і далі малинові...», із циклу сонетів «Біля чорної брами»); «далека путь» до мети крізь страхіття епохи, де визначальними стають «свобода вибору» й духовне самоствердження («Дорожний сонет»). Бажання дійти до «золотих воріт» буремними шляхами епохи, сягнути за край непізнаного світу, відкрити його для себе – це, насамперед, духовне прагнення до ідеалу, що підтримує, окрилює людину, даючи їй віру й насагу на шляху світопізнання. «Золоті ворота» – також символ, однак без жодних історіософічних пояснень і спільностей з реальними, київськими Золотими воротами. Це був знак віри, ідеал (золоті ворота до щастя), те ж саме, що для Михайла Ореста – святий Грааль», – підкреслює С. Павличко [4, с. 474].

Надія, змішана з тривогою, сумнівами в правильності вибраного шляху, переповнює ліричного героя на дорозі до пошуку своєї мети:

Кришталь, кришталь... і золоті ворота
Горять на сонці. Чи ж дійду туди?
Чи не спаде з них раптом позолота,
А вітер злий чи не змете сліди? [2, с. 6]

Порівнюючи поетичні світи В. Лесича та О. Зуєвського, М. Ільницький зазначає: «...світ Олега Зуєвського (нар. 1920 р.) максимально звільняється з-під влади реальності і прямує у сферу мовних структур, в якій здобуває власну суверенність. Слово в нього не має означення, воно має значення. Значення, яке не можна ідентифікувати з предметами, явищами чи якимсь окресленим емоційним станом, а з тим, що такого окреслення принципово не приймає, бо воно, це слово, є чимось надреальним чи позареальним, як і позасвідомим, “нерозгаданим”» [3, с. 70]. Дорога до «золотих воріт», за якими «незнана даль», пролягає через «похмурі стіни» самотності, «зневіри, як привид туману», кризь цвинтарі, гроби, «брук-труну» у непізнаване, нереальне, але таке відчуте й бажане. Цим бажаним і стає для героя також пошук духовних і моральних істин – дорога до храму, до Бога, що, мов промінь світла, пробивається кризь мури безнадії, зневіри, створюючи, хоч на мить, ілюзію щастя й благословення, коли «підіймається знову надія», даючи віру в силу «для злету в далекі висоти» («Коли розтавала раптово...»). Власне, саме в епоху «розбожнення» й зневіри максимально загострюється екзистенційна свідомість, спонукаючи одних сприймати смерть, як трагічну кінцевість буття, а інших – ставати на шлях пошуку Бога, духовно переосмислюючи її, як етап на шляху до вічності.

Кризь символічну картину віртуального світосприйняття поета пробиваються, містифікуючись, ознаки епохи – символічно-образні штрихи її суті: даль, що «горить червоно» з піднятим над нею хрестом, останній «закритий храм», «новий цвинтар», який швидко виростає біля старого, «злий, гидкий гном» із захованими ключами від храму, що виступає його темним господарем. («Світле поле й барвисті грона...»). Проте віра й надія на спасіння не полишають ліричного героя на його шляху кризь буремні дні хижої доби, а сама можливість дотику до вічності підтримує його, дає життєву наснагу («Може й буде, що в смутний день...»):

Може й буде, що в смутний день,
Як вогні догорять на луках,
Хтось прославлений знов прийде
І до замкнених трун постука [2, с. 22].

Друга частина поетичної збірки О. Зуєвського має символічну назву «На перепуттях». Семантика художньо-філософського архетипу «перепуття» («роздоріжжя») передбачає розкриття внутрішньопсихологічного стану людини, яка постає перед вибором духовних, моральних цінностей, життєвих пріоритетів. Цей нелегкий вибір дуже часто супроводжується сумнівами, тривогою, внутрішніми конфліктами та боротьбою з власним «я», проте він дає змогу самовизначитися, осмислити та переосмислити минуле й продовжити свій шлях. Саме «на перепуттях» духовного самопізнання і самовизначення опиняється ліричний герой О. Зуєвського, мандруючи дорогами епохи. Трагічні символи доби (боротьба «горлиці» й «шуляка» – добра і зла), символічні ознаки катастрофи, що насувається, спричиняють візії можливої загибелі світу («Тривожна сповідь під блакитним небом...»). Герой вірить у могутність добра, проте він сповнений екзистенційної тривоги, бо відчуває, що надто великою є

сила хижого зла, що в неозорому обрії й надалі «кружлятиме шуляк». Тому й лякає його самого «відповідь сподівано-недобра», проте, керуючись реаліями «розбожненої» епохи, – трагічно-пророча.

У символічний театр масок, своєрідний театр абсурду, наповнений сюрреалістичними образами, переростає кінець епохи в поезії «Останній день». «Карлик в бучнім наряді», «злий чернець», що «марно стримує свій ширий сміх», король, який заради раю «відмовлявся від земних утіх», палаючий вертеп, скигління «клишоногого песика» створюють фантазмагоричну картину руйнування та загибелі світу, що «згасає, мов восковий пожег». Ілюзія нереальності того, що відбувається навколо, додає поезії відчуття згасання, страхотливої безвиході, вінцем якої є усвідомлення трагічної дисгармонії сучасної доби. Омріяний світ ліричного героя відділений від нього «чорною брамою» (цикл «Біля чорної брами»). Недаремно до цього вінка сонетів автор бере епіграф з Данте «Lasciate ogni speranza...», повторюючи в унісон слова з «Пекла», однієї з частин «Божественної комедії»: «залиш надію всяк, хто сюди входить». Епіграф підкреслює те, що поет прагне ще раз осмислити й переосмислити міфологему смерті на рівні загибелі епохи, коли «кривавий меч піднято» над світом. «Чорна брама» символізує ту межу між добром і злом, між життям, смертю і безсмертям, яку часто важко й відрізнити, бо перед нею – зло (піднятий «кривавий меч», клич «темних сил»), а за нею – мрія, невідомість, можливо, нездійсненна й невинуватна ілюзія. Це породжує в душі ліричного героя тривогу й сумнів у можливості досягнення своєї мети й правильності обраного шляху:

«І хто пізна, що так лиш тут, де вхід,
Де, наче в сні, цвіте рожевий квіт,
А там, з-за брами – демон сліз і крові?» [2, с. 41]

Проте в рядках сонетів прочитується ще й інша глибинна ідея. Поет, створюючи низку філософських опозицій: життя–смерть, мить–вічність, ілюзія–реальність, надія–безнадія, нагадує про те, що, незважаючи на весь трагізм доби, людське життя, позбавлене всіх надій, навіть ілюзорних, перетворюється в справжнє пекло.

Ліричний герой О. Зуєвського прагне вирватися з полону трагічних відчужань, проте, як дамоклів меч, спричиняючи внутрішню тривогу, над ним нависає епоха, візія якої стає лейтмотивом вірша «Тема». Переживання трагізму епохи відтворює метафорика й символіка поезії, що передає всю емоційну гаму екзистенційних відчуттів поета: «привиди, мов ластівки над полем», «блакитно-голе» небо, плач, що «ранить колючим болем». Образ-символ зруйнованої України: «непривітні кручі», «Дніпро, Дунай, змутнілий Збруч», «голоси без звуків», фарби «без життя»; екзистенційна безвихідь людини, що стала заручником страшної доби, її ідолів, яким змушена, «ламаючи» у розпачі руки, приносити нові жертви, складають філософське бачення поетом новітніх реалій епохи. Поезія завершується екзистенційно-філософським висновком, візією майбутнього:

В кінці ж – татарський хан, сади, гареми,
І, як здобуток, розклад злої теми... [2, с. 42]

Самотнє блукання невідомими дорогами, незаними шляхами – мотив поетичного переспіву Г. Гессе «В тумані». Заглиблення у власну екзистенцію, аналіз особистісних переживань трансформуються в образ самотнього мандрівника, що блукає невідомими дорогами, втративши друзів у «мряччі днів», прагнучи пізнати себе в часи навколишньої світової «темні», зазирнувши в її глибини:

Чудно в тумані блукати!
Всі сиротіють там.
Ніхто не зрить брата –
Кожен іде сам [2, с. 50].

Туман роз'єднує людей, залишаючи кожного сам на сам із собою, зі світом власної душі – екзистенціальна основа лірико-філософської рефлексії поета, його поезії переживання. Надія, що з'являється знову на шляху, реалізується в образі Матері, «врятує всі світи» («Полохливо розбіглись ниви...»), що «підвелася» й готова стати на захист людини в страшну, трагічну епоху. Проте ця прекрасна надія ілюзорна, бо чи зможе «материнська рука», її ласка й любов захистити людство від неминучого покарання, адже «привид страшної кари» (мотив катастрофізму) вже висить над «розбожненим» світом. Аналізуючи наступні збірки поета, С. Павличко зауважує: «І сюрреалізм французів, і герметична поезія італійців (за власним визнанням Олега Зуєвського, найближча йому за світовідчуттям) були породженням цієї глобальної катастрофи. Її відблиск, помножений на українську національну трагедію, лежить на поезії Зуєвського» [4, с. 478].

Самотня мандрівка тернистими шляхами епохи крізь застороги й сумніви, зневіру й відчай не позбавляє, проте, ліричного героя віри в торжество істини, що відкидає «зрадництва пута», які втрачають свою міць; надії, що глибоке й міцне коріння – символ невмирущості, здатне пробивати камінь й проростати ввись, утверджуючи нове життя «навіть без сонця», але заради сонця:

Буде у ньому стебло, а не смерть.
Вічна снага, невідхідна,
Здійметься ранком і згідно
Виповнить простір красою ущерт [2, с. 54].

Збірку завершує лірико-філософська поезія «Дорожний сонет», у якій крізь філософське узагальнення трагічних символів сучасної доби («міцні дроти, од вітру обважнілі»), що прагне скувати людину у її прагненні до далекої мети, звучить мотив свободи. Перевертень-вовкулака, який символізує все несите, темне, криваве, що несе із собою епоха, підстерігатиме на кожному кроці, «скрегочучи» зубами й шаленіючи від того, «що не буде так», бо герой робить свій стоїчний вибір, виступаючи супроти реалій страшної доби, прагнучи віднайти свою автентичність, духовну суть. Філософсько-буттєве Гамлетове питання «бути, чи не бути» пробивається крізь сумнів і зневіру, кристалізуючись в екзистенційний мотив «свободи вибору», яка полягає в бажанні ліричного героя

продовжувати свій шлях крізь заповіти «буряних скрижалей» епохи, передбачувану поміж дроту «музику пустинь», незважаючи на невизначеність шляху, неокресленість, ілюзорність своїх мрій:

Хоч там, над полем, знову біло-синь
І поміж дроту – музика пустинь [2, с. 62].

У поетичному просторі О. Зуєвського світ самотньої людини, що мандрує дорогами епохи, становить основу екзистенційної свідомості поета, переростаючи у своєму символічно-образному варіанті в поетичне «буття-у-світі» як виразник творчої автентичності митця, реалізації його художньо-естетичних принципів. Витончене світосприйняття поета, прагнення сягнути глибин власної свідомості, пошук трансцендентних джерел існування істини разом з елементами позареалістичної художньої мови, внутрішньою напругою і драматизмом поетичних рядків творять непересічний світ повоєнної лірики О. Зуєвського, у якому домінує не лише бачення, осмислення й художнє відтворення реалій доби, а й саме її відчуття на тонкому рівні як свідомості, так і підсвідомості, що й творить сумарно філософсько-поетичну візію епохи.

Список літератури

1. *Державин В.* Українська еміграційна література (1945–1947) / Володимир Державин // Календар-альманах на ювілейний 1948 рік. – Аугсбург; Мюнхен, 1948. – С. 130–152.
2. *Зуєвський О.* Золоті ворота. Поезії / Олег Зуєвський. – Мюнхен, 1947. – 66 с.
3. *Ільницький М.* Українська повоєнна еміграційна поезія / Микола Ільницький. – Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, – 1995. – 116 с.
4. *Павличко С.* Теорія літератури / Соломія Павличко. – К. : Основи, 2002. – 680 с.
5. *Яременко В.* Межінь української поезії / Василь Яременко // Українське слово. – К. : Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 67–84. – (Хрестоматія української літератури та літературної критики).

EXISTENTIAL VISION OF POST-WAR ERA IN CREATIVITY OF OLEG ZUYEVSKIY

Igor Vasylyshyn

*Lviv Polytechnic National University,
12 S. Bandera Str., Lviv 79013, Ukraine*

The article deals with post-war lyrics of Oleg Zuyevskiy, it covers topics and issues of first poetry «Golden gates», it touches on the main motives in poetry of poet in war and post-war periods.

Key words: symbolism, existential motives, tragic age, motif of way, «freedom of choice», lyrical and philosophical reflection.

**ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВИЗИИ ЭПОХИ В ПОСЛЕВОЕННОМ
ТВОРЧЕСТВЕ ОЛЕГА ЗУЕВСКОГО**

Игорь Василишин

*Национальный университет «Львовская политехника»,
ул. С. Бандеры, 12, Львов 79013, Украина*

Рассмотрено послевоенную лирику Олега Зуевского, отражено тематику и проблематику поэтических сочинений первого сборника «Золотые ворота», выделено ведущие мотивы в творчестве поэта военного и послевоенного периодов.

Ключевые слова: символизм, экзистенциальные мотивы, трагизм эпохи, мотив дороги, «свобода выбора», лирико-философская рефлексия.

Стаття надійшла до редколегії 17.02.2011

Прийнята до друку 15.03.2011

